

США ТА ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В КИТАЇ 1946-1949 РОКІВ

Стаття аналізує складні, часом суперечливі відносини США з представниками Комуністичної партії та Гоміндану в період громадянської війни в Китаї 1946-1949 рр. Автор, враховуючи різноманітність та політичну забарвленість літератури, появу нових джерельних матеріалів, ставить під сумнів традиційний висновок історичної науки радянських часів про крах американської політики підтримки Гоміндану в ході цієї війни.

Ключові слова: США, Китай, громадянська війна 1946-1949 рр., Комуністична партія, Гоміндан, радянська історична наука, американська політика.

В статье анализируются сложные, временами противоречивые отношения США с представителями Коммунистической партии и Гоминдана в период гражданской войны в Китае 1946-1949 гг. Автор, учитывая разнообразие и политическую окраску литературы, появление новых документов, ставит под сомнение традиционные вывод исторической науки советских времен о крахе американской политики поддержки Гоминдана в ходе этой войны.

Ключевые слова: США, Китай, гражданская война 1946-1949 гг., Коммунистическая партия, Гоминдан, советская историческая наука, американская политика.

In article inconsistent relations the USA with representatives of Communist party and of Gomindan are analyzed complex (difficult), from time to time during civil war in China 1946-1949. The author, taking into account a variety and political painting of the literature, occurrence of new documents, puts under doubt traditional a conclusion of a historical science of Soviet times about crash of the American policy of support of Gomindan during this war.

Key words: the USA, China, civil war of 1946-1949, Communist party, Gomindan, the Soviet historical science, the American policy.

Взаємовідносини між двома великими світовими державами – США та Китаєм – завжди були, є і залишаються в центрі уваги науковців. Саме в цьому полягає актуальність теми.

Автор, враховуючи різноманітність та політичну забарвленість літератури, появу нових джерельних матеріалів (наприклад, листування Й. Сталіна з Мао Цзедуну у 1949 році та секретні переговори Чжоу Еньляя з американцями), намагається не тільки детально розібратися, але й проаналізувати складні, під час суперечливі, відносини США з представниками Комуністичної партії Китаю (далі – КПК) і Гоміндану. Загальновідомо, що громадська війна в Китаї 1946-1949 рр., в кінцевому рахунку, закінчилася перемогою «соціалістичного напрямку» (радянського) та проголошенням 1 жовтня 1949 р. Китайської Народної Республіки [1]. Але подальший розвиток КНР та побудова «соціалізму з китайською

специфікою» [2] (що фактично є капіталізацією в умовах соціалізму) підштовхує до висновку й про «американський шлях» Китаю. Зауважу, що післявоєнні зовнішньополітичні доктрини США щодо Китаю (об'єктивно кажучи – відносно «двох Китаїв» – КНР і Тайваню) займали особливе місце за президентства Річарда Ніксона, Білла Клінтона, вони мають пріоритетний напрямок у сучасній зовнішній політиці Барака Обами [3].

Ця проблема була об'єктом вивчення як російських (С.Л. Тіхвінський, С. Сергейчук, М.С. Капіца, В.В. Кузьмін, А.М. Ледовський) [4], українських (Л.О. Лещенко, С.О. Шергін, Б.М. Гончар, М.А. Таран, С.В. Пронь, О.В. Шевчук) [5], так і закордонних дослідників (Д. Фербенк, К. Менон, Д. Робінсон, Дж. Керр, У. Коен, Лю Данянь, Ян Ченсюй, Пяо Цзянь) [6].

За радянських часів про громадянську війну 1946-1949 років у Китаї, а тим більше, про місце

та роль в цих подіях Сполучених Штатів Америки, завжди писали мало, зважено, обережно, переважно, з позиції засудження китайцями «американського імперіалізму».

Наприклад, у словнику «Китайська Народна Республіка» (Москва, 1989. – 277 с.) цей факт з історії Китаю згадується лише на сторінках 36-37 [7]. У виданні «КНР. Краткий исторический очерк» (Москва, 1980. – 206 с.) подіям громадянської війни відведено 5 сторінок (з 14 до 19) [8]. Трохи більше місця спромоглися виділити автори книги «Китай: история в лицах и событиях» (Москва, 1991. – 254 с.) [9].

Позицію китаєзнавців того часу можна зрозуміти: кому хочеться знати, що лідери Китаю (Мао Цзедун і Чан Кайші) самі не могли з'ясувати, до якого табору – радянського, американського або англійського притулитися їх силам; що в керівництві Комуністичної партії Китаю напередодні проголошення КНР діяли два потужні, ворогуючі угруповання – «прорадянське» (Лю Шаоці) та «проамериканське» (Чжоу Еньлай) [10]; про напружені стосунки Мао зі Сталінін; про наслідки «культурної революції» 1966-1976 років, які своїми методами та результатами нагадували репресії 1930-1940-х років в СРСР (тільки в Пекіні з 23 серпня до кінця вересня 1966 року штурмовані загони «червоних охоронників» (хунвейбінів) вбили 1722 чол., конфіскували майно в 33695 сімей, обшукали та вигнали зі столиці понад 85 тисяч чол.; всього постраждалих, за офіційними китайськими даними, в ході «культурної революції» – близько 100 млн чол.) [11].

Наприкінці 1944-го року для об'єднання військових зусиль Китаю у боротьбі з Японією в якості керівника посередницької місії між КПК та Гомінданом прибув особистий представник президента США Франкліна Рузвельта, адвокат, мільйонер, скотопромисловець з Оклахоми, колишній військовий міністр генерал-майор Патрік Херлі.

Ще з літа 1944 року у м. Яньань знаходилася американська військова місія на чолі зі заступником воєнного аташе в Китаї, блискучим знавцем китайської мови, полковником Девідом Барретом, який поділяв негативні погляди командуючого союзними військами на бірмансько-китайському театрі воєнних дій генерал-лейтенанта Стілуела щодо керівництва гомінданівських військ (за наполяганням Чан Кайші був відізначений до США, але незабаром Стілуелу президентом Рузвельтом було надано найвищий генеральський чин).

У першій половині 1945 р. Патріка Херлі призначають американським послом у Чунціні (столиця Китаю воєнного часу). Саме в Чунціні, завдяки позиції США та Радянського Союзу (посольство СРСР очолював О.С. Панюшкін та тимчасово повірений у справах Т.Ф. Скворцов-Токарінін), з 28 серпня 1945 р. почалися переговори КПК (Мао Цзедун, Чжоу Еньлай) з лідером Гоміндану Чан Кайші [12]. 10 жовтня, після 43 днів

переговорів, було підписано комюніке, в якому фіксувалися зобов'язання сторін уникати громадянської війни та співпрацювати в напрямку створення незалежного та вільного Китаю. Цікаво, що така позиція китайських лідерів співпадала з політикою керівництва і Сполучених Штатів Америки, і СРСР: на нараді міністрів закордонних справ США, Великої Британії та Радянського Союзу (грудень 1945 року) була підтверджена загальна лінія невтручання у внутрішні справи Китаю, визнано необхідним припинення громадянської війни, об'єднання та демократизація всіх органів національного уряду країни [13]. Представники дипломатичних відомств США та СРСР прийшли до єдиної думки про бажаність виводу з Китаю радянських та американських військ у найкоротші терміни. Як відомо, 3 травня 1946 року радянські війська залишили північно-східний Китай [14], американці ж, у свою чергу, прибувши сюди після капітуляції Японії, надовго затримались на китайській землі.

Капітуляція Японії внесла суттєві корективи в китайську політику Сполучених Штатів Америки. Якщо до цього моменту головна мета американської політики полягала в активізації військових дій Китаю проти Японії (загальними зусиллями Гоміндану та КПК), то тепер на перший план виходило зміцнення власних позицій США (політичних, воєнних, дипломатичних, фінансових, економічних) в Китаї (зрозуміло, що згідно традицій американської дипломатії, перевага з двох протилежних сил, віддавалась одній, в даному випадку, – Гоміндану). Які екстремальні дії запроваджують Сполучені Штати?

1. 30 серпня 1945 р. в Тяньцзині висаджується дивізія американської морської піхоти, до кінця 1945 року їх кількість сягнула 113000 чоловік.
2. У Циндао розташовується 7-й флот США, який нараховує 157 човнів.
3. 16 червня 1946 р. конгрес США передає Гоміндану 271 військовий корабель.
4. 27 червня того ж року Вашингтон приймає рішення укомплектувати 8 військово-повітряних об'єднань Чан Кайші (передавалося більше 1000 літаків та надлишки військового озброєння на 825 млн доларів) [15].

Звертають на себе увагу рішучість, оперативність, блискавична реакція американської адміністрації на тогочасну ситуацію в Китаї. Точно за таким сценарієм рухається й дипломатія США.

27 листопада 1945 р. американський посол Патрік Херлі подав у відставку, цього ж місяця президент Трумен призначає своїм представником в Китаї генерала Маршалла, який 23 грудня 1945 р. прилітає в Чунцин.

Представники Держдепартаменту США, розраховуючи на посередницьку місію Маршалла, передбачали три можливі варіанти розгортання подій в Китаї: 1) вивести американські війська з країни; 2) «кинути» в Китай необхідні ресурси, в тому числі, й військові, щоб «ізолювати» КПК; 3) надати всебічну

допомогу Чан Кайші, досягти домовленості між Гомінданом і КПК для «забезпечення миру в Китаї» [16].

Скоріше всього, судячи по його діям, Маршалл обрав третій шлях. Хоча, на думку автора статті, головна методика, яку використовував Маршалл, знаходячись в Китаї до січня 1947 року (був призначений Держсекретарем США), – це балансування, дипломатична гра. Наприклад, 31 грудня 1945 року під час перебування в одній з резиденцій Чан Кайші на його запрошення (існує думка, що це було зроблено на честь 65-річчя Маршалла) представник президента наголосив на «взаєморозумінні між США та Китаєм, щоб цивілізація не була приреченою на знищення» [17].

4 березня 1946 року під час розмови з гомінданівським генералом Янь Сішанем Маршалл підкреслив, якщо «посередництво буде безрезультатним, американці підуть з Китаю» [18]. А 6 липня 1946 року Чан Кайші в розмові з радником генерала Уолтером Робертсоном чітко характеризує «місію Маршалла», ставлячи питання, чи розуміє Трумен, що його *політика щодо коаліції з КПК «грає на руку комуністам»* [19].

Не треба забувати, що в цей час змінилася ситуація й у Китаї. 1 квітня 1946 року Чан Кайші «розриває» чунцинське комюніке від 10 жовтня 1945 року про співпрацю з КПК. Наприкінці червня 1946 року, із загальним наступом гомінданівських військ, починається громадянська війна. Саме в цей час постає питання про заміну Патріка Херлі на посаді посла США в Китаї. Відомо, що особисто Чжоу Еньлай на одній з прес-конференцій Маршалла називає кандидатуру Лейтона Стюарта. Вибір виявився вдалим – до кінця літа 1949 р. він керував у Китаї американським дипломатичним представництвом. Кандидатура Стюарта влаштовувала всі сторони: він народився в родині американських місіонерів в Китаї (1876 року). У 1904 р., отримавши диплом теолога, повернувся в Ханчжоу; з 1907 до 1918 років викладає Новий завіт та грецьку мову в Нанкінській семінарії; з 1919 року – президент Яньцзинського університету [20].

У 1978 році Держдепартамент США видав збірку документів, яка торкалася переписки американських дипломатів з держдепартаментськими службами щодо подій в Китаї 1949 року [21]. В цьому томі (1353 сторінки) звертають на себе увагу, принаймні, дві «сенсаційні новини»: інформація Стюарта до Держдепартаменту про його секретні переговори в травні 1949 року з представником КПК та «демарш Чжоу Еньлая» (за характеристикою дипломатів Сполучених Штатів Америки).

Перша сенсація стосувалася зустрічей Стюарта з начальником відділу зовнішніх зносин Військово-контрольного комітету Народної Визвольної Армії в Нанкіні Хуан Хуа (свого часу закінчив Яньцзинський університет у Бейпіні – сучасний Пекін, ректором якого був Лейтон

Стюарт). Хуан Хуа запевняв про наміри КПК встановити нормальні політичні та економічні відносини з США в разі відмови останніх співпрацювати з Гомінданом та виведенням з Китаю американських військ. При цьому наголос робився на те, що КПК особливо не розраховує на допомогу СРСР, враховуючи його важкий повоєнний стан, а всі майбутні надії покладає на Сполучені Штати Америки [22].

Друга «новина» торкалася діяльності та повідомлення Чжоу Еньлая, яку помічник військового аташе в Бейпіні полковник Девід Баррет, через австралійського журналіста, співробітника американського агентства Юнайтед Прес Міхаеля Кеона передав від генерального консула О.Е. Клабба до Вашингтона. Зауважу, що Клабб був призначений генеральним консулом у Бейпіні в 1947 році; це авторитетний та впливовий фахівець по Китаю та СРСР, вільно володів китайською і російською мовами; в 1941-1945 роки був американським консулом у Владивостоці; в 1950-ті роки звільнений з Держдепартаменту; автор багатьох наукових праць з історії та зовнішньої політики Китаю, серед яких «Китай в XX столітті» (1964 рік), «Китай та Росія. Велика гра» (1971 р.).

З інформації Клабба, посилаючись, у свою чергу, на Чжоу Еньлая, йшлося про наявність у керівництві КПК двох таборів «прорадянського» (Лю Шаоці) та «проамериканського» (Чжоу Еньлай). Запобігти узурпації влади в керівництві КПК прорадянською групою, не дивлячись на доволі напружені стосунки Мао Цзедуну зі Сталіним, особливо в січні 1949 року [23], змогла б тільки зміна політики США щодо КПК, здійснення суттєвої економічної американської допомоги Китаю та дипломатичне визнання США нової влади [24].

Аналіз переписки Й. Сталіна з Мао Цзедуну за квітень-травень 1949 року дозволяє зробити висновок про те, що кроки керівництва КПК на нормалізацію відносин із США були здійснені у *повній згоді з Радянським Союзом* та були обумовлені, в першу чергу, економічною блокадою звільнених районів Китаю гомінданівцями за підтримки США [25].

Фактично, тільки генеральний консул США в Бейпіні Клабб розгледів у так званому «демарші Чжоу Еньлая» пастку для США. 27 липня 1949 р. він повідомляв до Держдепартаменту: «... цей акт переслідував політичну мету, ... і щоб симпатія США до комуністичних лідерів вплинула на американську позицію відносно торгівлі або прямої допомоги, але він не є справжнім виразом дійсних політичних поглядів комуністів» [26].

Скоріше всього, Держдепартамент прислухався до застережень Клабба: американському послу Лейтону Стюарту категорично забороняється зустрічатися з керівництвом КПК [27] та незабаром його відзивають з Китаю; після подій 1 жовтня 1949 року країну залишають всі дипломатичні та консульські представники США

і лише у 1972-ому році, після візиту до Пекіна президента Річарда Ніксона, дипломатичні відносини були поновлені.

Місце, роль, позиція Китаю в сучасному світі, його досягнення (переконливим, наприклад, є факт, що китайці володіють найбільшою часткою зовнішнього боргу США – майже 700 мільярдів доларів) та перетворення з регіональної сили на світову, ставлять під сумнів традиційний

висновок історичної науки радянських часів про крах американської політики підтримки Гоміндану в ході громадянської війни в Китаї 1946-1949 років. Сьогоднішній феномен економічного, фінансового, соціального розвитку Тайваню теж суперечить колишнім радянським догмам. Можливо, й у цьому випадку спрацював принцип давньої китайської дипломатії: «Дружити з далекою країною проти сусідньої».

ЛІТЕРАТУРА

1. 40 лет КНР. – М.: Наука, 1989. – 565 с.
2. Дэн Сяопин. О строительстве социализма с китайской спецификой // Основные вопросы современного Китая. – М.: Политиздат, 1988. – С. 67-73.
3. The International Herald Tribune. – 2009. – 13 January // http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=14578.
4. Тихвинский С.Л. История зарубежных стран после второй мировой войны. – М.: Изд-во восточной литературы, 1964 – С. 239-287; Китай и соседи: в новое и новейшее время. – М.: Международные отношения, 1982. – С. 3-33; Сергейчук С. США и Китай. – М.: Международные отношения, 1973. – 238 с.; Капица М.С. КНР: три десятилетия – три политики. – М.: Политиздат, 1979. – 576 с.; Кузьмин В.В. Китай в стратегии американского империализма. – М.: Международные отношения, 1978. – 271 с.; Ледовский А.М. СССР, США и народная революция в Китае. – М.: Наука, 1979. – 215 с.
5. Лещенко Л.О. Внутрішня і зовнішня політика КНР в контексті глобалізаційних процесів // Збірник наук праць: Дослідження світової політики – Вип.14. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2000. – С. 72-82; Шергін С.О. Азіатсько-Тихоокеанський регіон: історія і сучасність. – К.: Вища школа, 1993. – 91 с.; Гончар Б., Таран М., США – КНР і Тайвань: трикутник взаємодії і суперечностей в 90-ті роки ХХ ст. // Наукові записки: Академія наук вищої школи України. – К.: Хрещатик, 1999. – С. 22-31; Шевчук О.В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини. – Миколаїв: Тов. Фірма «Іліон», 2008 – 448 с.
6. Памяти Дж. Фэрбенка // Проблемы Дальнего Востока. – 1992. – № 1-3; Menon K.P.S. Twilight in China. – Bombay: Jarroll & Sons LTD, 1972; Robimson I.B. Marshall in China. – N.Y.: Crown, 1970; Kerr Y.H. Formosa Betrayed. – Cambridge: Ballinger Publishing Company, 1965; Cohen W. I. America's Failing Empire: US. Foreign Relations since the Cold War. – Oxford: Blackwell Publishing, 2005, – 204 p.; Лю Данянь. История американской агрессии в Китае. – М.: Политиздат, 1951; Ян Чэнсуй. Китайская дипломатия в условиях изменчивой и нестабильной международной обстановки // Китай в мировой политике. – М.: РОССПЭН, 2001. – С. 31-39.
7. Китайская Народная Республика. Справочник. – М.: Политиздат, 1989. – С. 36-37.
8. КНР. Исторический очерк (1949-1979). – М.: Политиздат, 1980. – С. 14-19.
9. Китай: история в лицах и событиях. – М.: Политиздат, 1991. – С. 10-12; 40-42; 96-99; 121-123.
10. Ледовский А.М. Китайская политика США и советская дипломатия 1942-1954. – М.: Наука, 1985. – С. 181-189.
11. Китай: история в лицах и событиях. – М.: Политиздат, 1991. – С. 159, 160.
12. Владлен Воронцов. Судьба китайского Бонапарта. – М.: Политиздат, 1989. – С. 260-261.
13. Внешняя политика Советского Союза: Документы и материалы. 1945 год. – М.: Политиздат, 1949. – С. 161.
14. Славинский Б.Н. Внешняя политика СССР на Дальнем Востоке. 1945-1986. – М.: Международные отношения, 1988. – С. 29.
15. Капица М.С. КНР: три десятилетия – три политики. – М.: Изд-во политической литературы, 1979 – С. 17-18.
16. Tang Tsou. America's Failure in China 1941-1950. – London: W.W. Norton & Company, 1963. – P. 370-371.
17. Menon K.P.S. Twilight in China. – Bombay: Jarroll & Sons LTD, 1972. – P. 141-142.
18. Crozier B., Chou E. The Man who lost China. – London: Corgi Edition, 1977. – P. 299.
19. Robimson I.B. Marshall in China. – N.Y.: Alfred A. Knopf Publishing, 1970. – P. 114-115.
20. Владлен Воронцов. Вказ. тв. – С. 265.
21. Foreign Relations of the United States (далі – FRUS). – 1949. – The Far East China. – Wash., 1978. – Vol. VIII. – P. 741-786.
22. FRUS. – 1949. – Vol. VIII. – P. 741-786.
23. Архів Президента Російської Федерації. – Ф.45. – Оп.1. – Д.330. – С. 95-113.
24. FRUS. – 1949. – Vol. VIII. – P. 357-498.
25. Архів Президента Російської Федерації. – Ф.45. – Оп.1. – Д.331. – С. 16-75.
26. FRUS. – 1949. – Vol. VIII. – P. 398-399.
27. FRUS. – 1949. – Vol. VIII. – P. 769.

Рецензенти: кандидат політичних наук, доцент О.В. Шевчук;
кандидат історичних наук, доцент О.П. Тригуб.